

Μέρος Πρώτο

III. Το ευαίσθητο πέπλο των οικογενειακών σχέσεων

Η Αδυνατούλα και άλλα βρέφη

- Ω! θεέ μου, έκανε η κυρία Ντεπουά μόλις αντίκρισε το νεογέννητο, την επομένη της Πρωτοχρονιάς.

- Τι τρέχει; πρόφερε πολύ αργά, σαν ναρκωμένη, φανερά εξαντλημένη από τη γέννα, η μητέρα του με μισόκλειστα μάτια δοκιμάζοντας χωρίς επιτυχία να ανασηκωθεί στα μαξιλάρια της.

Η μαία έκανε αυστηρό νόημα στην κυρία Ντεπουά, να προσέξει τι θα πει.

- ...Τίποτε, ξεροκατάπιε εκείνη, απλώς... να, δεν το φανταζόμουν ότι θα γεννήσετε τόσο γρήγορα, τον άλλο μήνα δεν το περιμένατε; είπε και πλησίασε πιο κοντά στη μαία που προσπαθούσε να ηρεμήσει το βρέφος στην κούνια του.

- Ναι, θα την πούμε Τζένη, όπως τη μητέρα μου, απάντησε η λεχώνα σαν να μην άκουσε, ή σαν να αγνόησε, την παρατήρηση της οικονόμου.

Την ίδια μέρα το όνομα της γιαγιάς έδωσε τη θέση του σε άλλο

- Τι κάνει η Σναπίν μου; έκανε ο Πολ το απόγευμα παίρνοντάς την για λίγο στην αγκαλιά του. Η Λόρα είχε αποκοιμηθεί δίπλα της κι ο Σνάπι έπαιζε ήσυχα στο χαλί.

- Σαν αδύνατη σε βλέπω, μονολόγησε.

- Γιατρέ, είπε η οικονόμος, η κυρία δεν έχει αρκετό γάλα, δυσκολεύεται πολύ να θηλάσει. Η μαμή είπε ότι θα πρέπει σύντομα να βρεθεί μια λύση διαφορετικά έσκυψε το κεφάλι της αφήνοντας ατέλειωτη τη φράση της.

Στα 1870, το λιγότερο τρία στα δέκα βρέφη πεθαίνουν μερικούς μήνες, το πολύ, μετά τη γέννησή τους. Τα παιδιά των φτωχότερων τάξεων, εν-νοείται, όχι όλα τα παιδιά. Η οικογένεια Μαρξ είχε παράδοση σ' αυτό. Ανάμεσα στα πέντε με δέκα χρόνια της η Λόρα είδε τη μητέρα της να γεννάει και να χάνει τρία παιδιά. Αυτή η θνησιμότητα εξηγείται με διάφορους λόγους που η επιστήμη τότε δεν γνώριζε με επάρκεια. Πολλές γυναίκες, αδυνατισμένες από τις αρρώστιες ή από τις συνεχείς γέννες, δεν κατάφερναν να θηλάσουν τα μικρά τους. Για να τα κρατήσουν στη ζωή είχαν δύο επιλογές: είτε να τα δώσουν σε μια τροφό είτε να τους δώσουν αγελαδινό γάλα. Και οι δύο επιλογές έβαζαν σε κίνδυνο το νεογνό. Τα μικρόβια θέριζαν, αφού στα περισσότερα σπίτια δεν τηρούνταν στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής.

Ο Πολ, ως γιατρός, γνωρίζει αυτούς τους κανόνες, φροντίζει για τον αερισμό του σπιτιού, για την καθαριότητα, για τα πάντα, σε συνεργασία με την πάντα πρόθυμη (αν και συχνά απλήρωτη) κυρία Ντεπουά. Αλλά αυτό με το γάλα τον ξεπερνάει. Λεφτά για τροφό δεν υπάρχουν. Επιπλέον στη σχολή έχει ακούσει ότι πολλοί θάνατοι οφείλονται στο ότι οι τροφοί, συνήθως αμάθητες κοπέλες από την επαρχία, δεν προσέχουν καθόλου την καθαριότητα κ.λπ.

Η ανάγκη τον οδήγησε να προκρίνει τη λύση με το αγελαδινό γάλα. Στην Αγγλία πολλοί συνάδελφοί του συνιστούσαν αυτή τη λύση και οι αγγλικές εφημερίδες ήταν γεμάτες διαφημίσεις για την καινούργια επινόηση: τα feeding bottles. Υπήρχαν, βέβαια, αρκετοί σοβαροί γιατροί που τάσσονταν κατά των μπιμπερό (η πλειονότητα των Γάλλων γιατρών) αλλά ο πολύς κόσμος τους αντιμετώπιζε ως συντηρητικούς. Εξάλλου οι προκλητικές διαφημίσεις γι' αυτά τα μπουκάλια, που τους έδιναν διάφορα φανταχτερά ονόματα όπως «Πριγκίπισσα της Ουαλίας», «Βικτωριανή μητέρα», «Αλεξάνδρα», «Ρόδινα μάγουλα» κ.ά., έπειθαν τον κοσμάκη περισσότερο από τις ιατρικές συμβουλές. Γενικά τον καιρό που γεννήθηκε η Σναπίν επικρατούσε σύγχυση γύρω από το θέμα. Σπανίως έβραζαν το γάλα. Η λέξη παστερίωση δεν υπήρχε ακόμα στα λεξικά. Εξάλλου ο Πολ, απομακρυσμένος από τα ιατρικά θέματα εδώ και καιρό, πνιγμένος ως τον λαιμό με τα πολιτικά, δεν παρακολουθούσε καθόλου τις ανατρεπτικές για την εποχή εξελίξεις.

Λίγες μέρες μετά τη γέννηση της κόρης των Λαφάργκ, εκεί στις αρχές του Γενάρη, ο πρίγκιπας Πιερ Μποναπάρτ, συγγενής του Λουί Ναπολέον, δολοφονεί εν ψυχρώ, μέσα στο ίδιο του το σπίτι, τον εικοσιδύαχρονο αντιβοναπαρτιστή δημοσιογράφο Βικτόρ Νουάρ της *La Marseillaise*, της μαχητικής αντιπολιτευτικής εφημερίδας του Ροσφόρ με την οποία συνεργαζόταν ο Πολ. Δυο μέρες μετά, τα Ηλύσια Πεδία, με επικεφαλής τον Μπλανκί, τη Λουίζ Μισέλ, τον Ροσφόρ και τον Γκαμπετά πλημμυρίζουν από εκατό χιλιάδες αγανακτισμένους ανθρώπους που συνοδεύουν τον νεκρό ως την τελευταία του κατοικία στο Νείγι, διαδηλώνοντας οργισμένα κατά του Μικρού. Η σύρραξη αποφεύγεται την τελευταία στιγμή καθώς οι διαδηλωτές πολύ γρήγορα βρίσκονται αντιμέτωποι με ισχυρά κυβερνητικά στρατεύματα.

Εκ του φυσικού: Λουίζ Μισέλ στις 12.01.1870

Πήρα έναν όρκο σήμερα. Με άκουσε πολύς κόσμος. Πάνω στον τάφο του Βικτόρ. Δεν θα ξεχάσω. Όσο το κεφάλαιο σκοτώνει, όσο το κεφάλαιο κυβερνάει τον κόσμο, εγώ θα έχω πάντα πένθος. Για να θυμάμαι και να θυμίζω τη βαρβαρότητα: τα θύματα. Τα ανίσχυρα παιδιά. Τις ανήμπορες γυναίκες. Όχι δεν θα ξεχάσω. Και δεν θα βγάλω τούτα τα πένθιμα ρούχα μέχρι τη μέρα που ο λαός θα μπορέσει να σταθεί ελεύθερος στα πόδια του.

Εκείνο το ίδιο βράδυ της κηδείας ο Πολ, εξαντλημένος, γύρισε πολύ αργά σπίτι, κόντευε να ξημερώσει. Έτρεξε αμέσως στη λεχώ και τη μικρή του. Καθώς έπιανε προσεκτικά την κοιμισμένη

Σναπίν στην αγκαλιά του, με την άκρη του ματιού του αντιλήφθηκε στο φως του κεριού που τρεμόσβηνε ότι η Λόρα δεν κοιμόταν. Όμως η μικρή παραήταν ελαφριά· ήταν φανερό, δεν έπαιρνε βάρος. Ο Πολ ανησύχησε αλλά δεν θέλησε να θορυβήσει τη Λόρα που τον κοίταζε με απλανές βλέμμα. Προσπάθησε να το ρίξει στο αστείο

– Μωρέ τι Τζένη και τι Σναπίν, εσένα Maigriotte¹ πρέπει να σε φωνάζουμε, ψιθύρισε χαμογελώντας στην κόρη του, αλλά η Λόρα δίπλα του δεν αντέδρασε παρά

– Δεν έχω γάλα, Πολ, είπε μόνο, με υπόκωφη φωνή, λες και μόλις έβγαине από παρατεταμένο λήθαργο. Δεν έχω γάλα πια...

Καμιά εικοσαριά μέρες μετά η κατάσταση δεν είχε καλύτερέψει. Ο Σνάπι πότε πότε πλησίαζε την αδελφούλα του και άγγιζε με δέος τα μαλλιά της, τη μύτη, τα δαχτυλάκια στα πόδια της, λες και αισθανόταν την εύθραυστη κατάστασή της. Όταν εκείνη έβαζε τα κλάματα, ενοχλημένη από τα άτσαλα χέρια του, ο Σνάπι μελετούσε τις αντιδράσεις της μαντάμ Ντεπουά. Αν εκείνη παρέμενε σοβαρή, έβαζε κι αυτός τα κλάματα, άμα γελούσε με τα καμώματά του, έσκαγε στα γέλια κι αυτός.

Ένα βράδυ, εκεί στα τέλη Γενάρη, η εξαντλημένη Λόρα έδειξε στον Πολ μια σελίδα σ' ένα φύλλο των λονδρέζικων *Times*. Η γκραβούρα στην εφημερίδα έδειχνε ένα μπιμπερό της γνωστής μάρκας Boots, με το γλυκερό όνομα «The little Cherub» μέσα σ' ένα πολύχρωμο κουτί με όλα τα σύνεργα. Το μακρύ λάστιχο με το κοκάλινο επιστόμιο στην άκρη του και την καουτσουκένια θηλή μπορούσε, ανάμεσα στα άλλα «πλεονεκτήματα» (έγραφε η διαφήμιση) να το αφήσει κανείς στο μωρό να θηλάζει μόνο του... Στις οδηγίες χρήσης αναγραφόταν επίσης ως πρόσθετο πλεονέκτημα ότι «δεν χρειάζεται πλύσιμο» κι ότι «μπορεί να χρησιμοποιείται μέχρι το μωρό να πει όλο το γάλα του».

Ο Πολ παραξενεύτηκε που η Λόρα είχε πάρει τόσο γρήγορα την απόφασή της. Δεν το συνήθιζε. Ωστόσο συμφώνησε μαζί της χωρίς δεύτερη κουβέντα. Εξάλλου το ένστικτό του, το φτωχό ιατρικό του ένστικτο με τη λειψή του πείρα, τον έπειθε να συμφωνήσει με τον γιατρό που είχε διδαχτεί στην Αγγλία, τον Αμερικανό Τόμας Τάνερ που στο σχετικά πρόσφατο βιβλίο του για τις παιδικές αρρώστιες πρότεινε ως εξαιρετική «λύση» για τα βρέφη το British feeding bottle.

Έτσι και έγινε. Το μπιμπερό αγοράστηκε και τρεις μήνες μετά, η Maigriotte, η Αδυνατούλα, ξεψύχησε στα χέρια της κυρίας Ντεπουά σφίγγοντας τα σκελετωμένα χεράκια της γύρω από ένα γυάλινο «Μικρό Αγγελούδι».

Στη διάρκεια της σύντομης ζωής της Αδυνατούλας η Λόρα παραιτήθηκε από κάθε προσπάθεια να κάνει κάτι. Δεν μπορούσε να *διαχειριστεί* το εύθραυστο κορμάκι που αντί να μεγαλώνει αδυνάτιζε δίπλα της. Δεν μπορούσε ούτε να χαρεί ούτε να λυπηθεί με την κόρη της. Όταν την

---

¹ Αδυνατούλα.

έπαιρνε στην αγκαλιά της αισθανόταν πολύ άβολα όπως όταν μικρή έπρεπε να παίξει με τις κούκλες. (Δεν ήξερε ποτέ τι να κάνει με μια κούκλα. Όταν ήταν μικρή σιχαινόταν τις κούκλες.) Δεν ήξερε τι ακριβώς να κάνει με ένα παιδί που δεν μπορούσε να το θηλάσει. Το feeding bottle της φαινόταν πολύ μεγάλο για την Αδυνατούλα. Η μικρή έπινε το ξένο γάλα αλλά το έπινε δύσκολα. Συχνά το έκανε εμετό. Όταν έκανε εμετό έπειτα από λίγο έκανε εμετό και η Λόρα. Όταν η μικρή ανέβαζε πυρετό σε λίγο ανέβαζε πυρετό κι η Λόρα, ή τουλάχιστον έτσι ένιωθε. Δεν το έλεγε σε κανέναν. Ντρεπόταν.

Μερικές φορές, μόλις καταλάβαινε ότι έχει μείνει μόνη στο σπίτι, ξέσπαγε σε γοερά κλάματα, πέταγε βιβλία δεξιά αριστερά, έσκιζε εφημερίδες ή, πράγμα που ήταν μάλλον χειρότερο, έπεφτε ακίνητη στο κρεβάτι, ίδια νεκρή. Όταν έκλαιγε η Λόρα ο Σνάπι έσπευδε μπουσουλώντας κοντά της και την κοίταζε με τα μεγάλα του μάτια όλος απορία. Μια δυο φορές έκλαψε κι ο Σνάπι μαζί της. Τη δεύτερη φορά τον πήρε στην αγκαλιά της και για κάμποση ώρα έκλαψαν μαζί, ένα σιγανό, θλιμμένο μουρμουρητό, ένα άναρθρο παράπονο, όπως χτυπημένης γάτας. Σταμάτησαν κι οι δύο όταν η Αδυνατούλα άρχισε πάλι να κλαίει.

Η χαρά της ζωής και οι Άλλοι

Εκείνες τις μέρες που έφυγε η κόρη του, οι έντεκα τομείς της Διεθνούς στο Παρίσι, με πρωτοβουλία και του Πολ, ενώθηκαν σε μια ενιαία οργάνωση, τη Φεντερασιόν της Διεθνούς, μια Ομοσπονδία που επικυρώθηκε από μια δυναμική Γενική Συνέλευση με πάνω από χίλιους τριακόσιους σύνεδρους. Ο Πολ κατάφερε να φέρει με το μέρος του τον συνδικαλιστή βιβλιοδέτη και συνιδρυτή της «Μαρμίτας» Εζέν Βαρλέν περιορίζοντας έτσι τη δύναμη των «ορθόδοξων» προυντονιστών τύπου Τολέν που τάσσονταν γενικώς και αορίστως εναντίον όλων των «συγκεντρωτικών μορφών» εργατικής οργάνωσης.

Πράγματι, η αυξανόμενη αυταρχικότητα του Μποναπάρτ επέτρεπε στους εργάτες να συνειδητοποιούν σιγά σιγά ότι οι δημοκρατικοί που είχαν πρόσφατα εκλέξει ξεχνούσαν γρήγορα τις προεκλογικές τους υποσχέσεις· ξέσπασαν πολλές απεργίες εκείνο τον καιρό. Πάρα πολλές. Στη διάρκειά τους, πολύ συνειδητοποιημένοι εργάτες, απογοητευμένοι και από τη μετριοπαθή στάση των προυντονιστών, στράφηκαν στη Διεθνή. Μέσα στον Απρίλη, εκτός από το Παρίσι, συγκροτήθηκαν άλλες τρεις ομοσπονδίες της Διεθνούς: στη Λιόν, τη Μασσαλία και τη Ρουέν (στην τελευταία συμμετείχαν οι εργάτες που γνώρισε ο Πολ στη «Μαρμίτα», ο ψηλός Κλοντ και ο λιγομίλητος Ραούλ). Ο Πολ είδε για πρώτη φορά την πολιτική δουλειά του να αποφέρει καρπούς. Έγραψε ενθουσιώδη γράμματα στον πεθερό του και στον Στρατηγό: ο επόμενος στόχος ήταν να ενωθούν όλες οι τοπικές ομοσπονδίες σε μια ισχυρή πανεθνική Φεντερασιόν της Διεθνούς στη Γαλλία!

Ο Πολ έτρεχε με τη Διεθνή και τις άλλες πολιτικές δουλειές απ' το πρωί ως το βράδυ. Αυτό ήταν και μια πειστική αφορμή για να βρίσκεται όλη μέρα μακριά απ' το σπίτι και να αποφεύγει το πρόβλημα με την ψυχολογική αναστάτωση της γυναίκας του. Γι' αυτό και ούτε έγραψε πολλά άρθρα αυτή την περίοδο: περιορίστηκε στις τακτικές συνεργασίες με τις εφημερίδες που τις έγραφε επιτόπου. Δεν πολυάντεχε τα ταραγμένα νεύρα της Λόρα. Όπως είχε εξομολογηθεί κάποιον βράδυ στους φίλους του Ζακκάρ και Φλουράνς που, εξαιτίας του φανερού εκνευρισμού της, ακόμα μια φορά υποχρεώθηκαν να φύγουν άρον άρον από το σπίτι: «Τι να κάνω, δεν μπορώ να τα βάζω όλα μαζί στο μυαλό μου».

Αυτό το κυνικό «όλα μαζί», που απλά σήμαινε ότι η πολιτική δουλειά δεν του επέτρεπε να διαχειριστεί την κατάσταση στο σπίτι του, χρειάζεται κάπως να εξηγηθεί. Ότι κι αν έκανε ως τότε ο Πολ στη ζωή του, αυτό πάντα «ανταλλασσόταν» με κάποια «αμοιβή», μια μικρή απόλαυση, μια μικρή χαρά. Χαιρόταν τη ζωή σε ό,τι κι αν έκανε, κι αν κάτι που έκανε δεν του πρόσφερε αυτή τη βαθύτερη ικανοποίηση, το παρατούσε. Όλες οι επιλογές του καθορίζονταν κυρίως από αυτό το πολύ εγωιστικό κριτήριο του *joie de vivre*, οτιδήποτε άλλο, οποιαδήποτε άλλη φιλοδοξία, επιθυμία, κέρδος, ήταν δευτερεύον γι' αυτόν. Ακόμα και την Ιατρική, για παράδειγμα: την είχε επιλέξει μόνο και μόνο επειδή εκείνο τον καιρό ήταν η πιο «επαναστατική» σχολή στο Παρίσι, επειδή εκεί μαζεύονταν οι πιο «πολιτικοποιημένοι» φοιτητές. Έτσι αντιλαμβανόταν την «ανταμοιβή» του για τις πολλές ανιαρές ώρες παρακολούθησης (η απόμακρη προσδοκία ότι, ως γιατρός, κάποτε θα μπορεί να θεραπεύει τον φτωχόκοσμο, του πρόσφερε μικρότερη ικανοποίηση).

Άλλο παράδειγμα: η αναφερθείσα ανάγκη του να γράφει, να γράφει συνέχεια. Η ανομολόγητη ηδονή, κάθε φορά που μέσα από ένα άρθρο, με τα επιχειρήματά του, την ανάλυσή του, την επίθεσή του, *έβαζε τα πράγματα στη θέση τους*, μπορεί κανείς βάσιμα να υποθέσει ότι ενδόμυχα έφτανε κάποτε να ξεπερνάει σε «ανταλλακτική αξία» ακόμα και την πολιτική σκοπιμότητα του γραπτού του! Με δυο λόγια, η σχεδόν επικούρεια φιλοσοφία του Πολ συνοψιζόταν σ' αυτό που συχνά επαναλάμβανε στον εγκάρδιο φίλο του Τριντόν: «...άμα δεν εισπράττεις ικανοποίηση, άμα δεν απολαμβάνεις καθετί που κάνεις, τι να την κάνεις τη ζωή, Γκιστάβ! Προτιμότερο να πεθάνεις!»

Γενικώς τα είχε καταφέρει μια χαρά στη ζωή του με αυτές τις ιδιότυπες «συναλλαγές», χωρίς όμως να έχει συνειδητοποιήσει ότι σε δύσκολες καταστάσεις, ιδιαίτερα όταν εμπλέκονταν οικεία πρόσωπα, η στάση του αναπό- φευκτα μπορούσε να ερμηνευτεί ως ένα είδος συναισθηματικής φιλαργυρίας: η εμμονή του να εισπράξει ασφαλή ικανοποίηση από την όποια σχέση του με τους άλλους, δεν του επέτρεπε να διακρίνει την πραγματική δυνατό- τητά τους να του παραχωρήσουν την «αμοιβή» που ενδόμυχα προσδοκούσε.

Κάπως έτσι, η διαταραγμένη κατάσταση της Λόρα, ήδη από τη γέννηση του Σνάπι, τον έφερε αντιμέτωπο με συνθήκες όπου αυτή η «συναλλαγή» γινόταν κάθε μέρα και πιο δύσκολη, αν δεν αποκλειόταν κιόλας. Αγαπούσε τη Λόρα και τα παιδιά του. Αλλά η βαθμιαία μετατόπιση σε μια κατάσταση όπου και η πιο ισχνή απόλαυση της ζωής, ας πούμε το φαγητό, φτώχαινε σχεδόν εξορισμού, αφού πρωταγωνιστούσε ο αργός πόνος των παιδιών και η βουβή αδυναμία της μάνας, τον ξεπερνούσε. Δεν ήξερε πώς να «συναλλαγεί» με την αδυναμία του άλλου, δεν το άντεχε, αυτή η δυσάρεστη κατάσταση που απαιτούσε πρώτα απ' όλα να ξεχάσει κάθε εγωιστικό μερίδιο στο *joie de vivre* και να *φερθεί ως ώριμος pater familias*, περίπου σαν τον Φρανσουά Λαφάργκ, του προκαλούσε πανικό.

Την ταραχή της Λόρα τους τρεις μήνες ζωής της Αδυνατούλας ο Πολ την ένιωθε ιδιαίτερα το βράδυ που γυρνούσε στο σπίτι. Όποτε ερχόταν αργά (κι εκείνο τον καιρό φρόντιζε να έρχεται πάντα αργά) χωνόταν κατευθείαν στο κρεβάτι και το σώμα του απέφυγε να αγγίξει το δικό της. Τις λίγες φορές που δοκίμασε να το τολμήσει, η Λόρα μεταμορφώθηκε σε κάτι ανέγγιχτο, απροσπέλαστο, σε κάτι ζωώδικο εχθρικό. Το πρόσωπό της άλλαξε απότομα – *πολύ γυναικείο, πολύ μεγαλίστικο*, έτσι το μετέφρασε αυθόρμητα ο Πολ, δίχως να μπορεί να εξηγήσει περισσότερο τι ακριβώς σήμαινε αυτή η καινούργια αίσθηση. Οπότε μαζευόταν όπως όπως σε μια γωνιά του κρεβατιού, αποφεύγοντας να τα βάλει μες στη νύχτα με αυτό το πληγωμένο ζώο. Ένα βράδυ η Λόρα τον περίμενε ακίνητη στο κρεβάτι με στυλωμένα, κατά το συνήθειό της, τα μάτια στο ταβάνι. Ο Πολ γδύθηκε και ετοιμάστηκε να ξαπλώσει αμίλητος.

– Μην πέφτεις έτσι, είπε εκείνη ψυχρά. Ρίξε λίγο νερό στο πρόσωπό σου, μυρίζεις κρασί, μυρίζεις κι από κείνα τα φτηνά πούρα που καπνίζει η φίλη σου, η Πόλε.

Ο Πολ απέφυγε να σχολιάσει. Πήγε ως το λαβομάνο κι έριξε νερό στο πρόσωπό του. Την ώρα που ετοιμαζόταν να ξαναχωθεί στο κρεβάτι

– Αλήθεια, έτσι που τρέχει σαν παλαβή δεξιά αριστερά αυτή η ασκημογυναίκα, πότε προλαβαίνει και μεγαλώνει τον Διάολο-μπλανκί-βερσενζιτορίξ της;

– Τον κουβαλάει συνήθως μαζί της, απάντησε με συγκρατημένη ψυχραιμία ο Πολ (θαυμάζοντας και την ικανότητα της Λόρα να προφέρει σωστά ολόκληρο το όνομα του παιδιού) αποφεύγοντας πάλι να σχολιάσει περισσότερο.

– Κι είναι καλά αυτό το παιδί; ρώτησε μ' έναν περίεργο μυκηθμό η Λόρα.

– Ναι, είναι χαρούμενο παιδάκι, παίζει με όλους τους πολίτες, εξάλλου η Πόλε δεν είναι ποτέ μόνη της, ειδικά στη «Société», με τόσες γυναίκες που μαζεύονται...

– Τότε να έρχομαι κι εγώ στη βρομοsociété σας, γρύλισε η Λόρα και τα μάτια της άναψαν με θυμό. Να κουβαλάω μαζί μου τον Σνάπι και την Αδυνατούλα, να πίνω, να καπνίζω τα βρομοπούρα τους και να

Πέταξε πέρα το πάπλωμα, άρχισε να χτυπάει τα πόδια της πάνω κάτω στο κρεβάτι με δύναμη και να κουνάει πέρα δώθε το κεφάλι της σε αλλοφροσύνη. Ο Πολ πήρε την Αδυνατούλα στην

αγκαλιά του και την πήγε πιο εκεί να μην τρομάξει. Την απίθωσε προσεκτικά σε μια μπερζέρα και τράβηξε κοντά το υποπόδιο για να ασφαλιστεί ότι δεν θα πέσει το μωρό. Έριξε μια βιαστική ματιά στην κούνια του κοιμισμένου Σνάπι κι έτρεξε πίσω στην τρελαμένη Λόρα δοκιμάζοντας να την ηρεμήσει πιάνοντας με δύναμη τα δυο της χέρια και κολλώντας το πρόσωπό του πάνω στο δικό της. Ήταν χονδροειδής η αντίδρασή του. Έφερε ωστόσο αποτέλεσμα: ο Πολ για πρώτη φορά κατάλαβε το πραγματικό φορτίο που σήκωνε η Λόρα

– Αν θες με πνίγεις κιόλας, του πέταξε κι άφησε ένα ρόγχο. Πνίξε με αυτή τη στιγμή, πεντάρα δεν δίνω!

Έπεσε μπρούμυτα δίπλα της, παραιτημένος, βυθίζοντας σε απόλυτη απόγνωση το πρόσωπό του στο μαξιλάρι σαν να το βύθιζε σε νερό. Αυτή περιέργως ηρέμησε που τον αισθάνθηκε έτσι καταπτοημένο. Σταμάτησε να χτυπιέται, το ίδιο απότομα όπως είχε αρχίσει. Μόνο ένα μικρό, διακοπτόμενο πότε πότε, τρέμουλο στα πόδια πρόδιδε την προηγούμενη ταραχή της. Για λίγο έμειναν ακίνητοι σ' αυτή την εκατέρωθεν ακαμψία. Σαν πεθαμένοι. Τελικά η εξαντλημένη Λόρα αποκοιμήθηκε γρήγορα, εκείνος έμεινε ξάγρυπνος όλη νύχτα. Ξανάφερε την Αδυνατούλα δίπλα τους και το πρωί δεν έφυγε αμέσως για τα γραφεία της Διεθνούς. Περίμενε να έρθει η οικονόμος, περίμενε να ξυπνήσει και να ετοιμαστεί η Λόρα, περίμενε να ετοιμαστούν τα παιδιά κι ύστερα παρακάλεσε την κυρία Ντεπουά να τους αφήσει μόνους για λίγες ώρες.

Άνοιξαν μια τεράστια συζήτηση με τη Λόρα. Την άφησε να φωνάξει, να κλάψει, να σκορπίσει βιβλία και εφημερίδες στο πάτωμα, να διαμαρτυρηθεί αγριεμένη που δεν κάνει τίποτε για την «παλιο-ισοτιμία» του και, το κυριότερο, να παραπονεθεί με δακρυσμένα μάτια που «τον βλέπουν περισσότερο αυτές οι αντρογυναίκες» παρά εκείνη. Τον είδε να κοκκινίζει, ν' αλλάζει χρώμα, να διαμαρτύρεται (υψώνοντας αφύσικα πολύ τη φωνή του) που εκείνη δεν θέλει να καταλάβει «πώς ζει ο κόσμος εκεί έξω» και, το κυριότερο, να *το χωνέψει* ότι αυτός έχει αποφασίσει να δουλεύει «pour la cause du peuple², όσες θυσίες κι αν αυτό απαιτεί». Ύστερα από κάνα δυο ώρες οι αντίπαλοι, εξουθενωμένοι, συμφώνησαν σιωπηρά την ανακωχή.

– Φοβάμαι μην καταντήσουμε όπως στο πατρικό μου, έκανε αποκαμωμένη εκείνη στο τέλος, ενώ έπαιρνε στην αγκαλιά της τον ανήσυχο Σνάπι. Δεν φανταζόμουν έτσι τη ζωή μας. Δεν θέλω να καταντήσω όπως η μαμά, Πολ, πρόσθεσε. *Εγώ δεν είμαι σαν τη μαμά*, καταλαβαίνεις άραγε; αναρωτήθηκε δυνατά – ενώ την ίδια στιγμή σκεφτόταν ότι αντίθετα, εκείνος είναι *το ίδιο αφρόντιστο παιδί όπως ο μπαμπάς της*, ειδικά όταν μιλάει για την ιερή *cause du peuple*.

Εκείνος δεν καταλάβαινε ακριβώς, πήγε κάτι να ψελλίσει, αλλά

– Με αφήνουν ψυχρά αδιάφορη όλες αυτές οι φιλολογίες που πετάνε οι φίλες σου για την *émancipation* και τα *devoirs des femmes*³! Εγώ ήμουν *émancipée* πολύ πριν σε γνωρίσω, Πολ! Έχεις, αλήθεια, καταλάβει πόσα διαφορετικά *devoirs* έχω φορτωθεί στα καλά καθούμενα από

---

² Για την υπόθεση του λαού.

³ Για τη χειραφέτηση και τα καθήκοντα των γυναικών.

τότε που είμαστε μαζί; Μπορώ πολύ εύκολα να παριστάνω κι εγώ την Πόλε Μινκ, εγώ ήμουν ανάκαθεν Πόλε!

Λίγες μέρες μετά η Maigniotte πέθανε και οι Λαφάργκ πένθησαν σιωπηρά. Τα πρώτα βράδια η Λόρα σηκωνόταν ανήσυχη στη μέση της νύχτας να δει πώς πάει ο Σνάπι. Ο Πολ για αρκετό διάστημα έπαψε να πηγαίνει στις *sociétés* των γυναικών. Ένα βράδυ που ο Πολ έμεινε ξάγρυπνος (με καθυστέρηση αντιλαμβανόταν πόσο είχε στ' αλήθεια αγαπήσει τη μικρή του) η Λόρα τού εξομολογήθηκε ότι *ποτέ δεν κατάφερε να πιστέψει* στο δεύτερο παιδί της. Γι' αυτό, είπε, δεν είχε και γάλα. Δεν άντεχε να θηλάσει, είπε. *Δεν άντεχε άλλο*, αυτή είναι η αλήθεια, επανέλαβε. Ο Πολ τaráχτηκε με αυτή την απροσδόκητη ομολογία «ενοχής» και άρχισε με τη σειρά του να καταριέται «...τη γαμημένη την Ιατρική που, παρ' όλη την πρόοδο της επιστήμης σήμερα, δεν μπορεί να σώσει ένα φιλάσθενο παιδί!». Η Λόρα παραξενεύτηκε που άκουσε τον Πολ να βρίζει έτσι στα καλά καθούμενα. Δεν το είχε ξανακάνει ποτέ. Ούτε στις πιο δύσκολες στιγμές. Ούτε όταν εκείνη κατηγορούσε τις *citoyennes* στις *Sociétés*. Και το κυριότερο: πρώτη φορά ο Πολ καταφερόταν ενάντια σ' εκείνο που πίστευε περισσότερο απ' οτιδήποτε: στην Επιστήμη.

Ξημέρωνε. Είχαν κι οι δύο ανακαθίσει στο κρεβάτι, στοχαστικοί μ' έναν τρόπο που, κανείς θα πίστευε, ότι μελετάνε το λαβαμπό απέναντι, οπότε ξαφνικά

- Viens ici petite Maigniotte, της είπε σχεδόν ντροπαλά, ανοίγοντας την αγκαλιά του, viens à para!⁴

Εκείνο το άγουρο πρωινό, ύστερα από μήνες στέρησης, η αδυνατισμένη Λόρα, ανακουφισμένη που είχε καταφέρει επιτέλους να φωνάξει το μυστικό που την τυραννούσε, επέτρεψε στον Πολ να χαϊδέψει τρυφερά το στερημένο κορμί της. Κι ο Πολ, για πρώτη φορά στη ζωή του, κατάλαβε ότι το *joie de vivre* γεννιέται δυνατό κι απρόσμενο ακόμα και στις πιο αντίξοες καταστάσεις, αρκεί να μη φοβηθείς να βυθιστείς εντός τους με όλο σου το είναι.

Λονδίνο, 20 Απρίλη 1870

...Έχω νιώσει πολλές φορές τον ίδιο πόνο. Θυμάσαι, φαντάζομαι, τον μικρό μας Mush. Του άρεσε τόσο να παίζει μαζί σου τα κυβάκια. Ήσασταν, πόσο, εσύ κι η Γιένιχεν, δέκα έντεκα χρονών όταν μας άφησε το αγοράκι μας κι η Τούσι μας ό,τι είχε γεννηθεί. Η πείρα με έχει διδάξει ότι όλες οι σοφές κοινοτοπίες και τα παρηγορητικά λόγια που διατυπώνονται σε παρόμοιες περιστάσεις, αντί να μαλακώνουν, αυξάνουν τον πόνο. Δεν θα πω περισσότερα. Θέλω μόνο να ξέρω πώς τα πάει ο Σνάπι μας. Η υγρασία και το κρύο, αυτοί οι δυο εχθροί

---

⁴ Έλα εδώ, μικρή Αδυνατούλα, έλα στον μπαμπά!

στη nature mélanienne⁵ του μικρού, φαντάζομαι να έχουν πια υποχωρήσει. Να μεταφέρεις την αγάπη μου στον Πολ και τα συγχαρητήριά μου για τη Διεθνή μας.

Πρόσεχε τον εαυτό σου, μικρή μου Κακαντού

Old Nick

Παρίσι, 24 Απρίλη 1870

Dear Challey,

...Μην επιμένεις κι εσύ σ' αυτή την καταραμένη θεραπεία του Dr Quiet για τις νευρασθενικές Αμερικάνες! Δεν υπάρχει περίπτωση να την ακολουθήσω. Δυο χρόνια τώρα είμαι κλεισμένη στο σπίτι, με εξαίρεση τις λίγες μέρες πέρσι τον Αύγουστο στη Διέπη. Αρκετά. Τώρα η καλύτερη rest cure για μένα είναι επιτέλους να βγω λίγο έξω, να αναπνεύσω, να περπατήσω στην εξοχή. Αυτό προστάζει το ταλαιπωρημένο κορμί μου και το κουρασμένο πνεύμα μου! Σκοπεύω να ακολουθήσω πιστά τη συμβουλή τους!

Φυσικά και θέλω να βοηθήσω τον Πολ τώρα που η Διεθνή μας φαίνεται να έχει πραγματική παρουσία εδώ πέρα. Ζούμε, στ' αλήθεια, σπουδαίες μέρες, para! Μέρα τη μέρα φτιάχνονται τομείς της Διεθνούς ο ένας μετά τον άλλον, κάθε απεργία, κάθε κινητοποίηση με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συνδέεται πια με τη Διεθνή. Οι προυντονικοί φαίνεται να υποχωρούν, τουλάχιστον στα φανερά. Ο Πολ κάνει σπουδαία δουλειά, είμαι περήφανη γι' αυτόν: χτες στη *La Marseillaise* του Ροσφόρ, δημοσιεύτηκε ένα μανιφέστο που ζητά καθαρά από τους εργάτες να απέχουν από το ψευδοδημοψήφισμα του Μικρού και να συνεχίσουν να απαιτούν πραγματική δημοκρατία και σοσιαλισμό. Το υπογράφουν, εκτός από τον Πολ, τρία τέσσερα μέλη της Διεθνούς (όμως το έγραψε ο Πολ). Συγκινήθηκα που υπογράφει «Λαφάργκ, μέλος του τομέα της Βοζιράρ».

Και βέβαια είναι θλιβερό. Η καημενούλα η Maigriotte. Μαυρίσαμε κι οι δύο στην αρχή. Πολύ. Πάρα πολύ. Μην νομίζεις ότι τάχα δεν. Βεβαίως, εσείς ως πατέρες, δεν μπορείτε να καταλάβετε τι ακριβώς σημαίνει να έχεις εννιά μήνες ένα παιδί στην κοιλιά σου και, μόλις με χίλια βάσανα το βγάλεις στο φως, λίγο καιρό μετά να φεύγει. Η μαμά μετά τον Guido, τη Franziska και τον Mush μας σίγουρα καταλαβαίνει περισσότερο. Της έγραψα αμέσως, φαντάζομαι θα σ' το είπε, θα το είδες. Ο Πολ έχει αρχίσει να βλαστημάει την ώρα και τη στιγμή που παρακολούθησε τα μαθήματα στο Bart's. Αν η ιατρική δεν μπορεί ακόμα και στα χίλια οκτακόσια εβδομήντα να σώσει ένα βρέφος, λέει, δεν έχει το δικαίωμα να λέγεται επιστήμη. Η οποιαδήποτε μαμή ξέρει περισσότερα, λέει. Έχει δίκιο.

---

⁵ Μελαμψή φύση.

Ο Σναψ, πότε έτσι, πότε αλλιώς. Είναι όμως χαρούμενο παιδί, ξεχνάει εύκολα και τους εμετούς και τις διάρροιες και τους πόνους. Κυλιέται πέρα δώθε σαν σκουλήκι φωνάζοντας ασταμάτητα tata, mama, baba, gragra, kaka, gaga, à r'voir, à boire, nanan!

Σ' αγαπώ, γερο Νικ,
η αγαπημένη σου Κακαντού